

АДДЗЕЯСЛОЎНЫЯ АСАБОВЫЯ СУБСТАНТЫВЫ МУЖЧЫНСКАГА РОДУ Ё РУСКАЙ І БЕЛАРУСКАЙ МОВАХ

У беларускай мове, як і ў рускай, многія асабовыя субстантывы ўтвораны ад дзеяслоўных асноў пры дапамозе суфіксаў.

Нязначную групу назоўнікаў са значэннем 'асоба – суб'ект дзеяння' складаюць аднолькавыя ў рускай і беларускай мовах словы: *проситель – (уст.) прасіцель, правитель – правіцель, поручитель – паручыцель, вершитель – вярыцель, душитель – душыцель, мучитель – мучыцель, вышивальщик – вышывальшчык, точильщик – тачыльшчык, сеяльщик – сеяльшчык, обивщик – абіўшчык, шлифовщик – шліфоўшчык, опекун – апякун, ездок – яздок, стрелок – стралок, ходок – хадок, разоритель – разарыцель, оформитель – афарміцель, заступник – заступнік* і інш.

Аднак сабраны і прааналізаваны намі фактычны матэрыял гаворыць пра тое, што многія назоўнікі са значэннем 'асоба – суб'ект дзеяння' ў беларускай мове ўяўляюць сабой калькі – пераклады рускіх слоў з выкарыстаннем беларускага словаўтваральнага матэрыялу.

Значную групу сярод найменняў асоб па дзеянні ў беларускай мове складаюць субстантывы, утвораныя з рускіх і беларускіх структурных элементаў (беларускі карань і рускі афікс ці рускі карань і беларускі афікс): *шутник – жартаўнік, освободитель – вызваліцель, читатель – чытач, курильщик – курэц, носитель – носьбіт, проситель – просьбіт, продолжатель – прадаўжальнік, штопальщик – цыравальшчык, красильщик – фарбавальшчык, деятель – дзеяч* і інш.

Самую вялікую групу складаюць аддзяслоўныя асабовыя субстантывы, якія адрозніваюцца ад рускіх слоў і каранёвымі, і афіксальнымі марфемамі: *метатель – кідальнік, обличитель – выкрывальнік, объявитель – абвяшчальнік, покровитель – заступнік, потребитель – спажывец, предатель – здраднік, прельститель – спакуснік, преподаватель – выкладчык, производитель – вытворца, создатель – стваральнік, строитель – будаўнік, издатель – выдавец, руководитель – кіраўнік, зритель – глядач, испытатель – выпрабавальнік, обитатель – жыхар, победитель – пераможца, хранитель – захавальнік, борец – змагар, оскорбитель – зневажальнік, изобретатель – вынаходца, бурильщик – свідравальшчык, укротитель – утаймавальнік* і інш.

У беларускай і рускай мовах многія назоўнікі, якія з'яўляюцца найменнямі асоб паводле дзеяння, маюць у сваім складзе аднолькавыя суфіксы: **-льшчык:** *гладильщик – прасавальшчык, бурильщик – свідравальшчык, выдувальщик – выдзімальшчык;* **-шчык:** *заговорщик – змоўшчык;* **-чык:** *переводчик – перакладчык;* **-ун:** *прыгун – скакун.*

І ў рускай мове, і ў беларускай ёсць аддзяслоўныя асабовыя субстантывы з суфіксам **-тель:** *освободитель – вызваліцель, умиротворитель – прымірыцель.*

Аднак рускаму суфіксу **-тель** у беларускай мове адпавядаюць яшчэ і

такія суфіксы, як:

-льнік: *создатель – стваральнік, наблюдатель – назіральнік, получатель – атрымальнік, утешитель – суцяшальнік, учредитель – заснавальнік, укротитель – утаймавальнік, испытатель – выпрабавальнік, нарушитель – парушальнік, совместитель – сумяшчальнік, спаситель – выратавальнік, наниматель – наймальнік, искатель – шукальнік, обозреватель – аглядацьнік;*

-нік: *руководитель – кіраўнік, последователь – паслядоўнік, вредитель – шкоднік, доверитель – давернік, завоеватель – заваёўнік, заявитель – заяўнік, спаситель – ратаўнік, предатель – здраднік, очарователь – чараўнік, покровитель – заступнік, представитель – прадстаўнік, изобретатель – вынаходнік, предъявитель – прад’яўнік, почитатель – паклоннік;*

-ец: *издатель – выдавец, потребитель – спажывец;*

-біт: *носитель – носьбіт, проситель – просьбіт, сеятель – сейбіт, гадатель – варажбіт;*

-чык: *преподаватель – выкладчык, надзиратель – наглядчык, исследователь – даследчык, угадыватель – угадчык;*

-ач(-яч): *зритель – глядач, читатель – чытач, деятель – дзеяч, слушатель – слухач;*

-эц: *создатель – тварэц;*

-шчык: *возмутитель – падбухторшчык, избиратель – выбаршчык, поджигатель – падпальшчык;*

-льшчык: *заклинатель – заклінальшчык;*

-ўц-: *обвинитель – абвінаваўца; исполнитель – выканаўца;*

-ц-: *изобретатель – вынаходца, победитель – пераможца.*

У адзінкавых выпадках у рускай мове асабовы субстантыў утвараецца ад прыставачнага дзеяслова з дапамогай суфікса, а ў беларускай мове – ад беспрыставачнага дзеяслова з дапамогай прэфікса і суфікса: **покупатель – пакупнік.**

Сабраны намі матэрыял са слоўнікаў дае магчымасць заключыць, што многім рускім суфіксам, што выкарыстоўваюцца для наймення асоб па дзеянні, адпавядаюць пэўныя беларускія суфіксы, якія адрозніваюцца ад рускіх па гучанні, але маюць тое самае значэнне.

У некаторых выпадках у аддзяслоўных асабовых субстантывах на месцы суфікса **-льщик** у беларускай мове ўжываюцца суфіксы: **-эц:** *курильщик – курэц;* **-шчык:** *обжигальщик – абпальшчык.*

Суфіксу **-ник** у беларускіх найменнях асоб па дзеянні адпавядаюць суфіксы: **-нік:** *забавник – забаўнік, заступник – заступнік;* **-ар:** *печатник – друкар;* **-шчык:** *истопник – апальшчык.*

Рускаму суфіксу **-лец** у беларускай мове пры ўтварэнні аддзяслоўных назоўнікаў са значэннем 'суб'ект дзеяння' адпавядаюць суфіксы: **-цель:** *кормилец – карміцель, поилец – паіцель;* **-нік:** *страдалец – пакутнік;* **-льнік:** *владелец – уладальнік;* **-хар:** *жилец – жыхар.*

Рускаму суфіксу **-щик** у беларускай мове ў некаторых аддзяслоўных назоўніках са значэннем асобы адпавядаюць суфіксы: **-чык:** *досмотрщик – надглядчык;* **-льшчык:** *закупорщик – кармавальшчык, уборщик –*

прыбіральшчык, проверщик – правяральшчык; -льнік: сортировщик – сартавальнік, спорщик – спрачальнік.

Сустрэліся словы, дзе суфіксу **-чик** у беларускіх назвах асоб мужчынскага роду па дзеянні адпавядаюць суфіксы: **-нік: захватчик – захопнік, завозчик – завознік; -льшчык: вязчик – вязальшчык; -льнік: рассказчик – апавядальнік; -шчык: раскрасчик – размалёўшчык, обработчик – апрацоўшчык; -цель: обидчик – крыўдзіцель; -ц-: советчик – дарадца.**

Нам сустрэўся назоўнік са значэннем 'асоба – суб'ект дзеяння', які ў рускай мове ўтвораны нульсуфіксальным спосабам, а ў беларускай – з дапамогай суфікса **-шчык: штукатур – тынкоўшчык**. Адзначым і іншыя адзінкавыя выпадкі ўтварэння аддзяслоўных асабовых субстантываў з дапамогай розных суфіксаў у рускай і беларускай мовах: *торговец – гандляр, игрок – гулец, чтец – чытальнік, певец – спявак, ученик – вучань.*

Пры супастаўленні аддзяслоўных асабовых субстантываў у рускай і беларускай мовах можна адзначыць выпадкі, калі двум ці тром назоўнікам у рускай мове адпавядае адзін у беларускай: *основатель, учредитель – заснавальнік; повествователь, рассказчик – апавядальнік; притеснитель, угнетатель, поработитель – прыгнятальнік; изменник, предатель – здраднік; обличитель, разоблачитель – выкрывальнік.*

Аднак у слоўніках мы часцей фіксавалі выпадкі, дзе аднаму рускаму аддзяслоўнаму асабоваму субстантыву мужчынскага роду адпавядае некалькі беларускіх: *угадыватель – угадчык, угадвальнік; льстец – падліза, падлізнік; прорицатель – прадракальнік, прарок, прадказальнік; прожигатель – марнатравец, гуляка; болтун – балбатун, лапатун, пустаслоў; создатель – тварэц, стваральнік; охранник – вартаўнік, ахоўнік; строгальщик – стругальшчык, габлявальшчык; владелец – уладальнік, уласнік; налётчик – налётчык, грабежнік, рабаўнік; скиталец – бадзяга, вандроўнік.*

Такім чынам, словаўтваральная структура аддзяслоўных асабовых субстантываў мужчынскага роду ў рускай і беларускай мовах мае як супадзенні, так і адрозненні. У беларускай мове пры ўтварэнні найменняў асоб па дзеянні выкарыстоўваецца значна больш суфіксаў. Прааналізаваны матэрыял дае магчымасць заключыць, што для рускай мовы пры ўтварэнні аддзяслоўных асабовых субстантываў мужчынскага роду найбольш характэрны суфікс **-тель**, а для беларускай – **-льнік, -нік**. Калі слоўнік дае дзве намінацыі (напрыклад, *воспитатель – выхавацель, выхвальнік, натхнитель – натхніцель, натхняльнік* і інш.), то ў жывым маўленні перавага сёння аддаецца субстантывам з суфіксам **-льнік**.

Літаратура

1 Бардовіч, А.М. Словаўтваральны слоўнік беларускай мовы / А.М. Бардовіч, М.М. Круталевіч, А.А. Лукашанец. – Мінск : Беларуская навука, 2000. – 413 с.

2 Беларуска-рускі слоўнік ; у 2 т. – Мінск : БелСЭ, 1988.

3 Русско-белорусский словарь ; в 3 т. – Мінск : БелЭН, 1993.